

ΔΙΔΑΣΚΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΣ Η. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Γραφείο 503

Τηλ. 2107277547

giliop@philosophy.uoa.gr

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΠΟΛΗ-15703 ΖΩΓΡΑΦΟΥ

ΤΗΛ.: 2107277535-FAX: 2107277535

ΜΑΘΗΜΑ: ΦΣ103

ΣΩΚΡΑΤΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ-ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

ΑΡΙΣΤΙΠΠΟΣ Ο ΚΥΡΗΝΑΙΟΣ ΚΑΙ ΗΛΟΝΙΣΜΟΣ

Δευτέρα 18 Νοεμβρίου 2019

1. Ο Αρίστιππος καταγόταν από την Κυρήνη, όπου ίδρυσε και τη σχολή του, ωστόσο πραγματοποίησε πολλά ταξίδια και διαμορφώθηκε πνευματικά κυρίως στην Αθήνα υπό την καθοριστική επίδραση του Σωκράτη, από τον οποίο ωστόσο είχε δείξει εξ αρχής τάσεις διαφοροποίησης. Όπως και στην περίπτωση των άλλων μετασωκρατικών φιλοσόφων, προκειμένου να αξιολογήσουμε το έργο και τη διδασκαλία του στηριζόμαστε σε διάφορες κατοπινές μαρτυρίες. Πρέπει να έζησε περίπου από το 435 έως το 355 π.Χ.

2. Η φήμη του Σωκράτη ήταν εκείνη που τον οδήγησε από την πατρίδα του (παλαιά αποικία των Θηραίων στη σημερινή Ανατολική Λιβύη) στην Αθήνα. Ο ίδιος πρέπει να διέθετε κάποια οικονομική άνεση. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (*Πολιτικά*, VI 4, 1319 b 17 κ.ε.) στην Κυρήνη είχε εγκαθιδρυθεί δημοκρατία κατά το πρότυπο της δημοκρατίας του Κλεισθένη (πιθανόν από το 440 π.Χ.), ενώ ο πλούτος της εύφορης γης επέτρεψε και την ανάπτυξη του εμπορίου.

3. Σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο (*Βίοι Φιλοσόφων*, 2^ο βιβλίο, κεφ. 61, 65 κ.ε.) ο Αρίστιππος ταξίδεψε στις Συρακούσες ως προσκεκλημένος του Διονυσίου Α΄ αρχικά (γύρω στο 388 π.Χ.) και του Διονυσίου Β΄ στη συνέχεια (μεταξύ 367 και 361 π.Χ.). Άλλοι σταθμοί των ταξιδιών του πρέπει να ήσαν η Μικρά Ασία και η Κόρινθος, όπου γνωρίστηκε και συνδέθηκε με την περίφημη Λαΐδα. Στην Κυρήνη επέστρεψε και ίδρυσε τη σχολή του μετά τον θάνατο του Σωκράτη.

4. Όπως και οι κυνικοί, επιδίωκε να ζει αποδεσμευμένος από συμβάσεις, χωρίς όμως να απορρίπτει κάθε παραδεδομένο κοινωνικό κανόνα. Φρόντισε να αποκτήσει η κόρη του Αρήτη ανώτερη μόρφωση και να συνάψει έναν καλό γάμο, πράγμα που της επέτρεψε μάλιστα μετά τον θάνατο του πατέρα της να αναλάβει τη διεύθυνση της σχολής. Γιος της Αρήτης και εγγονός του Αρίστιππου ήταν ο Αρίστιππος ο νεότερος, ο οποίος επονομάστηκε «μητροδίδακτος». Το κοινό όνομα παππού και εγγονού δυσχεραίνει εν μέρει την έρευνα σχετικά με το έργο και τη διδασκαλία της σχολής και του ιδρυτή της.

5. Ο Αρίστιππος εφάρμοζε στην πράξη έναν λεπτεπίλεπτο ηδονισμό. Ζούσε με πολυτέλεια και αγαπούσε τα πλούσια φαγητά, τα ποτά, τα πολυτελή ρούχα, τα αρώματα και τις ωραίες γυναίκες. Με ευχαρίστηση απολάμβανε τη φιλοξενία και την περιποίηση που του παρείχαν οι τύραννοι, κάτι που τον απάλλασσε και από τον προσωπικό μόχθο της απόκτησης υλικών αγαθών. Πίστευε ότι η απόλαυση των ηδονών τού επέτρεπε να δείχνει και την καλλιέργεια του πνεύματός του, σχετικά με την οποία έχουν διασωθεί ορισμένες ανεκδοτολογικές ιστορίες.

6. Η μεγάλη σημασία που απέδιδε στην πνευματική καλλιέργεια των ανθρώπων φαίνεται στην άποψη που εξέφραζε, ότι είναι προτιμότερο να είναι κανείς επαίτης παρά απαίδευτος, διότι ο πρώτος έχει έλλειψη χρημάτων, ενώ ο δεύτερος στερείται τον ανθρωπισμό (τη συμπεριφορά που κάνει τον άνθρωπο να ξεχωρίζει): *ἄμεινον ἔφη ἐπαιτεῖν ἢ ἀπαιδευτον εἶναι· οἱ μὲν γὰρ χρημάτων, οἱ δ' ἀνθρωπισμοῦ δέονται* (Διογένης Λαέρτιος, *Β.Φ.*, II 70).

7. Ως πυρήνα της ουσιαστικής μόρφωσης προσδιόριζε τη φιλοσοφία. Υποστήριζε πως όσοι επιδιώκουν τη γενική μόρφωση, αλλά αδιαφορούν για τη φιλοσοφία, ομοιάζουν με τους μνηστήρες της Πηνελόπης, οι οποίοι είχαν μεν κατακτήσει κάποιες δούλες, αλλά δεν κατόρθωσαν να φτάσουν στον στόχο τους που ήταν η βασίλισσα (Διογένης Λαέρτιος, *Β.Φ.*, II 79-80).

8. Σε ζητήματα γνωσιολογίας οι απόψεις του Αρίστιππου πρέπει να χαρακτηριστούν εμπειριστικές και σχετικιστικές. Θεωρούσε ότι η γνώση προέρχεται μόνον από τις μαρτυρίες των αισθήσεων. Γνωρίζουμε και εννοούμε πράγματα που τα έχουμε προηγουμένως αντιληφθεί μέσω των αισθήσεων. Συνυφασμένα με τα

ερεθίσματα των αισθήσεων είναι και τα αισθήματα της ηδονής και του πόνου. Η ηδονή προσδιορίζεται ως λεία κίνηση (άρα ως κατάσταση ή διαδικασία ομαλή και επιθυμητή), ενώ ο πόνος ως τραχεία (δύσκολη κι ανεπιθύμητη). Η επιδίωξη της ηδονής και η αποφυγή του πόνου ισχύει μάλιστα για όλα τα έμβια όντα. Υποστήριξε, επίσης, ότι δεν υπάρχουν διαβαθμίσεις της ηδονής (μη διαφέρειν τε ήδονήν ήδονης, μηδὲ ἥδιόν τι εἶναι) και ότι η μόνη γνήσια ηδονή είναι εκείνη του σώματος. Η σημασία που απέδιδαν οι κυρηναϊκοί στην ηδονή έφτανε μέχρι του σημείου να τη θεωρήσουν βασικό σκοπό (τέλος), διαφοροποιούμενοι από εκείνους που υποστήριζαν (όπως ο Αριστοτέλης, αλλά και ο Επίκουρος) ότι το τέλος είναι η ευδαιμονία: το επιχείρημα υπέρ της αναγωγής της ηδονής σε τέλος είναι ότι αυτήν επιδιώκουν οι άνθρωποι, ενώ η ευδαιμονία δεν είναι παρά το σύνολο (σύστημα) των επιμέρους στόχων (Διογένης Λαέρτιος, *Β.Φ.*, II 87). Επιπροσθέτως, δεν μπορούμε να γνωρίσουμε πώς έχουν τα πράγματα, παρά μόνον πώς μας φαίνονται, καθώς δεν έχουμε πλήρη πρόσβαση στα δεδομένα που μας παρέχει ο εξωτερικός κόσμος (εδώ ο εμπειρισμός προαναγγέλλει κατά κάποιον τρόπο τον καντιανό υποκειμενισμό).

9. Ο Αρίστιππος λέγεται ότι ήταν σοφιστής προτού γνωρίσει τον Σωκράτη. Βέβαιο είναι ότι και αυτός, όπως και οι περισσότεροι διανοούμενοι της εποχής, αρεσκόταν στη διεξαγωγή συνομιλιών με σύντομες ερωταποκρίσεις, οι οποίες του επέτρεπαν να εδραιώσει το προφίλ του και να διαδώσει τη διδασκαλία του.

10. Τόσο με τον τρόπο ζωής όσο και με τη διδασκαλία του προέβαλε το πρωτείο και τη σημασία της ηθικής (Σέξτος Εμπειρικός, *Προς μαθηματικούς*, VII 11). Η επίδραση των σοφιστών φαίνεται πιθανότατα κατά τη σύνδεση μεταξύ γνωσιολογικού και ηθικού σχετικισμού. Ο καθένας, έλεγε, μπορεί να επιδεικνύει ευγλωττία, να ξεπεράσει τη δεισιδαιμονία και να ξεφύγει από τον φόβο του θανάτου, εάν μάθει καλά κάποια επιχειρήματα σχετικά με το αγαθό και το κακό. Στο βάθος δεν υπάρχει τίποτε δίκαιο, ωραίο ή άσχημο εκ φύσεως, αλλά όλα προκύπτουν και καθιερώνονται ως τέτοια με τη δύναμη της θεσμοποίησης και της συνήθειας (δύνασθαι γὰρ καὶ εὖ λέγειν καὶ δεισιδαιμονίας ἐκτὸς εἶναι καὶ τὸν περὶ θανάτου φόβον ἐκφεύγειν τὸν <τὸν> περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν λόγον ἐκμεμαθηκότα. μηδὲν τε εἶναι φύσει δίκαιον ἢ καλὸν ἢ αἰσχροῦν, ἀλλὰ νόμῳ καὶ ἔθει, Διογένης Λαέρτιος, *Β.Φ.*, II 87).

11. Όπως και οι άλλοι φιλόσοφοι της εποχής, υποστήριξε την εσωτερική αυτάρκεια του φιλοσόφου, η οποία μάλιστα πρέπει να εκδηλώνεται με τρόπο σαφή και πειστικό. Η υπεροχή των φιλοσόφων, έλεγε, έγκειται στο ότι έχουν επιλέξει έναν τρόπο ζωής, τον οποίον ακολουθούν ανεξάρτητα από πολιτικές συγκυρίες και εξωτερικές περιστάσεις (έρωτηθεὶς ποτε τί πλέον ἔχουσιν οἱ φιλόσοφοι, ἔφη, “ἐὰν πάντες οἱ νόμοι ἀναιρεθῶσιν, ὁμοίως βιώσομεν.”). Λέγεται μάλιστα ότι την ανωτερότητα του φιλοσοφικού τρόπου ζωής δεν δίσταζε να την αντιπαραθέσει ευθαρσῶς προς τον πολυτελή βίο των τυράννων (έρωτηθεὶς ὑπὸ Διονυσίου διὰ τί οἱ μὲν φιλόσοφοι ἐπὶ τὰς τῶν πλουσίων θύρας ἔρχονται, οἱ δὲ πλούσιοι ἐπὶ τὰς τῶν φιλοσόφων οὐκέτι, ἔφη, “ὅτι οἱ μὲν ἴσασιν ὧν δέονται, οἱ δ' οὐκ ἴσασιν.”, Διογένης Λαέρτιος, *Β.Φ.*, II 68).

12. Σε κάθε περίπτωση η φιλοσοφία του Αρίστιππου και της κυρηναϊκής σχολής, μολονότι είναι (σχεδόν) η μόνη που έχει χαρακτηριστεί ηδονιστική στην ιστορία της φιλοσοφίας, απέχει σαφῶς (όπως και ο «ηδονισμός» του Επίκουρου) από μία άνευ όρων κατάφαση των απολαύσεων και δικαιολόγηση της βίωσής τους, από έναν απεριόριστο και χυδαίο ηδονισμό, τον οποίο πολλοί βέβαια ασκούν έμπρακτα στον βίο τους (πρβλ. το περίφημο φάε, πίε καὶ εὐφραίνου της Καινῆς Διαθήκης), όμως λίγοι έχουν την «τύχη» να τον ζήσουν ανεμπόδιστα και κανείς δεν μπορεί να τον θεμελιώσει επαρκῶς.

13. Η αφήγηση που δείχνει ίσως με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο τη στάση ζωής, τη μέθοδο και το περιεχόμενο της διδασκαλίας του Αρίστιππου είναι η σχετική με τη Λαΐδα: πρὸς οὖν τοὺς μεμφομένους αὐτῷ ἔφη, “ἔχω [Λαΐδα], ἀλλ' οὐκ ἔχομαι· ἐπεὶ τὸ κρατεῖν καὶ μὴ ἠττᾶσθαι ἡδονῶν ἄριστον, οὐ τὸ μὴ χρῆσθαι.” (Διογένης Λαέρτιος, *Β.Φ.*, II 74-75). Εξ αυτού προκύπτει πῶς πίστευε στη δυνατότητα της απόλαυσης των ηδονῶν στη διάρκεια του χρόνου, χωρίς απώλεια των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας και υποταγή σε άλογες δυνάμεις (συναφῆς και η φράση κρατεῖ ἡδονῆς οὐχ ὁ ἀπεχόμενος, ἀλλ' ὁ χρώμενος μὲν, μὴ παρεκφερόμενος δέ, που παραδίδει ο Στοβαῖος στο *Ανθολόγιό* του).

14. Στον κύκλο της επίδρασης της κυρηναϊκής σχολής εντάσσονται ο Αντίπατρος, ο Αννίκερις (ο οποίος έλεγε πῶς εκτός των ηδονῶν ο άνθρωπος χρειάζεται τις συναναστροφές και τον αγώνα για κατάκτηση στόχων), ο Ηγησίας ο Πεισιθάνατος (που από τον ηδονισμό οδηγήθηκε στην πλήρη άρνηση της ζωής) και ο Θεόδωρος ο άθεος (ο οποίος αναγκάστηκε να φύγει για πολιτικούς λόγους και πίστευε ότι η πατρίδα του είναι ο κόσμος).